

KÖRKÉRDÉS

Milyen a magyar helytörténetírás?

I.

Napjainkban a helytörténetírás a hatvanas évek végén kezdődött megújódását éli. A helytörténeti kutatások és feldolgozások, a helytörténetírás helye, szerepe és fontossága azonban még most sem került a megfelelő helyre tudományos és közművelődési tudatunkban, közéletünkben. A helytörténet eredményeinek áttekintése, az időszerű problémák ismételt megvilágítása készítette a MŰHELY Szerkesztőségét arra, hogy kérdésekkel forduljon olyan szakemberekhez, akik ismerői a helytörténeti kutatások elméleti és gyakorlati kérdéseinek, maguk is művelői a helytörténetnek.

A Szerkesztőség a következő négy kérdésre kért választ.

- 1. Mit tart a történettudomány jelenlegi helyzetében a helytörténet funkciójának?*
- 2. Hogyan ítéli meg a helytörténetírás színvonalát?*
- 3. Hogyan látja biztosítottnak a helytörténetírás eredményeinek integrálódását az országos történetíráshoz?*
- 4. Milyen feladatai vannak ön szerint a helytörténetírásnak?
A beérkezett összefüggő válaszokat e számunktól kezdve közöljük.*

Vörös Károly, a történelemtudományok doktora,
a Magyar Történelmi Társulat Helytörténeti Szakosztályának elnöke

A helytörténet funkcióját a történettudomány jelenlegi helyzetében és szempontjából – most még nem térve ki tehát a helytörténeti kutatás eredményeinek közművelődési felhasználására – annak a lehetőségnek minél teljesebb kihasználásában látom, amit vizsgálata tárgyának, a „hely”-nek, mint olyannak, természete nyújt. A „hely”: falu, város, városnegyed, vagy akár egy ház, utca, vagy éppenséggel egy táj konkrét határai által egybefogott és azokon belül valamilyenfajta szerves közösséggé is összeszerveződött, egybekapcsolt társadalom ui. e kapcsolatok szerves voltánál és már csak viszonylag korlátozott méreteinél fogva is kiváló lehetőséget nyújt a történeti vizsgálat olyan elmélyítésére és ugyanakkor lehetőleg teljessé tételére, mely a társadalom, a gazdaság, a kultúra alakulását, mozgását – és ami legfontosabb: annak törvényszerűségeit – roppant közlelről teszi megfigyelhetővé. Ezáltal az országos szempontú vagy kiterjedésű kutatásokat eredményeiben, azoknak nagyon is egyenrangú partnereként egészíti ki. És olyan jelenségekre hívja fel ennek során a figyelmet, amelyek különben észrevehetetlenek maradnának – jóllehet ismeretük nélkül sok minden s éppen az országos szempontú kutatás számára, előbb-

utóbb megmagyarázhatatlanná is válnék. Történettudományunk eljutott már odáig, hogy egyrészt a szintetizáláshoz egyre több új, korábban nem ismert, fel még nem tárt adatanyagra legyen szüksége, másrészt a társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatoknak most már mechanizmusát is – mégpedig a mozgás során előálló (esetleg gyorsan változó) apró részletekig lemenően is – eddig még nem elemzett mélységig kívánja tisztázni. Mindehhez pedig a helyi keretekben végbemenő jelenségek (nem utolsósorban a szélesebb, országos keretekben, a teljességig menve már fel nem dolgozható tömeges források ilyen szinten még megoldható feldolgozása által) igen alkalmas feltételeket nyújtanak.

A hazai helytörténeti kutatásnak jelenlegi színvonalát illetően úgy vélem, hogy kétségtelen emelkedésnek és javulásnak vagyunk tanúi. Döntő mozzanatként ebben a helytörténeti kutatás alapvető forrásanyagát őrző helyi közgyűjteményeknek e munkába való egyre intenzívebb bekapcsolódását látom. E közgyűjtemények: múzeumok, levéltárak, könyvtárak egyre örvedetesebben megszaporodó publikációi, így főleg évkönyvei, az egyre nagyobb számú helyi közművelődési folyóiratokkal együtt ui. *egyrészt* lehetővé teszik a valóban tudományos színvonalú, részint mintaként tekinthető részint a további szélesebb és mélyebb kutatások számára is újabb fontos forrás- és adatanyagokat nyújtó publikációk megjelenését. *Másrészt* ugyanakkor erőteljes intézményes, a kutatást szervezni képes központokként jelentős megerősödését jelentik annak a helyi kutatógárdának, amelyet a távolabb fekvő egyetemi, főiskolai kutatóközpontok a maguk erőivel és orgánumaival már nem tudhattak megszervezni. Az így kialakuló helyi kutatói, lektori és konzulensi gárdának és az őt kialakító folyamatnak hatása azután előnyösen érződik az utóbbi évek önálló, egy-egy város, helység, község, táj múltját feltáró helytörténeti monográfiáin, tanulmánygyűjteményein is.

A helytörténeti kutatásnak az egész nemzeti történeti tudományosságon belül nagy, fontos, sajátos profilú kutatási feladatai és területei vannak. Amit kiegészítésként ehhez még el lehet mondani, az kettő: *egyik* annak megállapítása, hogy a helytörténeti publikációk és a mögöttük álló kutatások így növekvő, erősödő szakszerűsége, elmélyülése, ill. az ezek tanúsága szerint örvedetesen megnőtt helyi igények az országos léptékben kutató történészeket is egyre inkább érdekeltté teszik a helytörténeti kutatásokban: világos, hogy már ez is mintegy magától vezethet el a helytörténetírásnak az országos szempontú kutatásba való integrálódásához. A sajátos helyi profilú publikációk szerzőinek névsorában egyre több országos problémákkal foglalkozó kutató feltűnése – és központi orgánumokban helyi problémák tárgyalásának megjelenése igen markánsan mutat ebbe az irányba. A *másik* egy példa kiemelése az országos felé a helytörténeti kutatás oldaláról induló – éppen Győr-Sopron megyei – kezdeményezésre. Az olyan típusú, gondosan, rendszeresen összeállított és kommentált adattárak, mint amilyen *Horváth Zoltán* munkája (*A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében*) helyi jelentőségükön túl nagyon hasznosak abból a szempontból is, hogy egy-egy régió gazdasági-társadalmi fejlődésére ráirányítják az országos kutatás figyelmét és már egykorúlag is rendszerbe illeszkedő (s így országosan is hasznosítható) adataikkal szélesebb körű kutatás számára is megragadhatóvá és feldolgozhatóvá tesznek bizonyos, korábban csak a helyi kutatás által ismert jelenségeket. (Az ilyenfajta adattárak, összeállítások jelentőségére, s éppen ezen a példán, országos fórumok figyelmét is volt alkalmam felhívni.)

A fentiekből a helytörténetírásnak mint történettudományi kutatási területnek sajátos (mindenekelőtt az analitikus kutatás lehetőségeinek kihasználásában meg-

nyíló) tudományos feladatai, úgy gondolom már adódnak: erről többet nem is kell szólni. Van azonban a helytörténetírásnak egy másik funkciója is, ehhez kapcsolódó sajátos – bár az eddigiektől lényegében nem különböző – feladatokkal. Ez pedig a történeti jellegű közművelődési munka szakszerű szakmai megalapozása. A közművelődési munka ui. történeti vonatkozásban sem topoghat egy helyben: ugyanúgy lépést kell tartania a legújabb tudományos eredményekkel, mint a természettudományos – mondjuk az űrhajózással kapcsolatos – közművelésnek. A történeti törvényszerűségek, szabályszerűségek tudatosítása pedig kétségtelenül konkrét, szélesebben ismert környezet vonatkozásában végezhető el a legeredményesebben. Ez azonban nem szabad, hogy azt jelentse, hogy a helytörténetírást vagy az azt végezni alkalmas intézményeket és személyeket most a legközvetlenebb helytörténeti közművelődési munkákba és formákba vonjuk bele. Az ő közművelődési feladatuk a történeti közműveltség állandó megújítása és bővítése kell hogy legyen: minél fokozottabb és igényes szakmai tudományos munkával állandóan új és mélyen elemzett tényanyagot juttatni a történeti köztudatba, bocsátani az e köztudatot közvetlenül formáló szakemberek rendelkezésére.

Benda Kálmán, a történelemtudományok doktora, MTA Történelemtudományi Intézetének főmunkatársa

1. A helytörténetírásnak, megítélésem szerint, két feladata van. Az egyik nevelői, a másik tudományos.

Ami az elsőt illeti: a történelemben egyetlen nemzedéknek sem adatott meg, hogy a semmiből kezdje életét. Előttünk járt generációk hosszú sorának munkája alakította azt a valóságot is, amelyet mi, jó és rossz vonásaival együtt örököltünk, és amelyen a magunk új világát kívánjuk felépíteni. Ennek a múltnak a megismerése, a történelemből a mába vezető utaknak, lehetőségeknek a bemutatása, az eredményeket és a kudarccokat egyaránt felölelő fejlődésnek a tudatosítása segít abban, hogy reálisan ítéljük meg a jelen adottságait, s hogy a jövő építését ehhez igazítsuk. Ennek a történelmi szemléletnek, az illúziókkal szemben a valóságot érzékelő magatartásnak a kifejlesztésében elsősorú fontossága van a helytörténetnek. A nemzeti vagy az egyetemes történelem fejlődési törvényei a nem szakember számára többnyire túlságosan elvontak. Az emberek nagy többségét viszont érdekli közvetlen őseinek és szülőföldjének múltja. Az ősök küzdelmes, néha diadalmas, máskor kudarcba fulladt munkásságának megismerése, szenvedéseik, örömeik, hétköznapjaik és ünnepeik bemutatása, a kisebb és nagyobb társadalmi közösségekben elfoglalt helyük tudatosítása, a szülőföld arculatának az emberi munka nyomán történő változásai, mindez történeti látásra nevel és segít az általános fejlődés törvényszerűségeinek a megértésében is; de fejleszti a jelen kérdéseinek reális megismerésére és megítélésére való készséget is. Emellett – és ez nem kevésbé jelentős – a helytörténet tudatosítja az egyének a kisebb, falusi vagy kisvárosi, és a nagyobb, nemzeti közösséghez való tartozását is. A szülőföld akkor válik hazává, ha abban a most épült gyárak és a múltat idéző romok egyaránt helyet kapnak. Az öntudatos hazafiságnak is feltétele, hogy benne a jelen eredményei iránti jogos büszkeség, az ősök munkássága iránti megbecsüléssel és a társadalmi, nemzeti közösséghez való ragaszkodással párosul. A helytörténet nevelő feladata tehát a történeti látás kifejlesztése és a korszerű hazafiság tudatosítása.

A helytörténet tudományos feladata nem kevésbé fontos. Régebbi történetírásunk az uralkodó osztályok életét állította előtérbe. Elsősorban a királyok tetteiről, hadvezérekről és politikusokról írt, csatákat és országos eseményeket mutatott meg. Arról, hogy hogyan élt a nép, a polgár és a lakosság óriási többségét kitevő parasztság, kevés szó esett. Bár az elmúlt két évtizedben az erre vonatkozó kutatások megindultak, ma is csak nagy vonalakban ismerjük a falvak, a mezővárosok vagy a szabad városok életét, azt, hogy lakóik mit és hogyan termeltek, milyen körülmények közt éltek, életüket milyen közösségi szabályok formálták és szabályozták, hogyan látták a világot és benne önmagukat. Minderről országos történetírásunk ma még csak hozzávetőleges, kiragadott példákkal illusztrált képet tud adni. Ahhoz, hogy a múlt koronként és tájanként eltérő jellegzetességeiről részletes képet adhasson, kiterjedt adatfeltárássra, monografikus feldolgozásokra van szükség. Ezt a munkát pedig csak a helytörténetírás végezheti el. Ezzel a munkával viszont az országos történetírás lényeges részévé válik.

2. Az 1960-as években készült első helytörténeti munkák (szinte kivétel nélkül valamely település egészét áttekintő összefoglalások) színvonala általában alacsony volt. Szerzőik, kevés kivételtől eltekintve, önálló kutatást nem végeztek, áttekintésüket régebbi munkák adatainak ártértékelése alapján írták. Legtöbbjük az országos történeti fejlődésből következtetett vissza a helyi viszonyokra, így aztán a sajtóság és egyedi jelenségek bemutatására módjuk sem volt. Ez a helytörténet az előzőekben érintett egyik feladatnak sem felelt meg. Mivel általánosságokban beszélt és konkrét adatokat nem közölt (gyakran az ismert szövegeket visszahangozta csupán), az olvasó érdeklődését ritkán keltette fel, tudományos eredményei és értékei pedig alig-alig voltak.

Az utolsó 10 évben viszont a helytörténeti kutatás és a helytörténetírás nagyot fejlődött. Ma már szinte minden helytörténeti publikáció kiterjedt levéltári kutatásra épül, részletes adatsorokban mutatja be a falu vagy város, a megye vagy a történelmi táj életét. Ezek az adatok tudományos szempontból akkor is értékesek, ha értékelésük hézagos vagy vitatható, s ha a helytörténeti kutató nem tudja őket az általános fejlődésbe beilleszteni, örömmel kell azonban megállapítanunk, hogy helytörténetészeink szakmai tudása, módszertani felkészültsége egyre emelkedik. Ma már mind ritkább a hibásan olvasott, félreértett vagy tévesen értelmezett levéltári adat, s a pusztán adatfelsorolás helyét adott az értékelő, a tényeket kerek történelmi képbe foglaló leírásnak. Igaz, a helytörténeti munkák zöme ma is valamely közigazgatási egység (többnyire falu vagy város, ritkábban megye) fejlődésének egészét tekinti át a kezdetektől napjainkig, hosszmeteszben. Megindult azonban a korok és tárgykörök szerinti specializálódás, s örvendetesen szaporodik és színvonalban egyre emelkedik azoknak a monografikus jellegű tanulmányoknak a sora, amelyek nem hossz-, hanem keresztmetszetet adnak, illetve egy-egy társadalmi, gazdasági vagy művelődési problémát vizsgálnak. Ez egyúttal a helytörténeti kutatás szempontjainak elmélyülését is jelzi. Ebben a vonatkozásban ki kell emelnünk a múzeumi és levéltári évkönyvek, tanulmánykötetek gyarapodó és egyre színvonalasabb sorozatait. Ahogy ezek a sorozatok is mutatják, a kezdeti, szinte egyoldalúan gazdaságtörténeti érdeklődés mindinkább bővül és tágul, mind sűrűbben találkozunk demográfiai, társadalom- és közigazgatás-történeti, művelődés-, sőt újabban magatartástörténeti tanulmányokkal is. Néhol a látókör talán még szűk, a módszer és a probléma felvetése némileg elmaradott, de a fejlődés ezen a téren is szemmel látható.

Végül is azt mondhatom, hogy helytörténetírásunk színvonala az utóbbi években nagyot emelkedett, s eredményeit ma már az országos történetírás sem nélkülözheti.

3. A helytörténeti kutatók jó ideig elsősorban szülőföldjük múltja iránt érdeklődő, lelkes, de többnyire képzetlen amatőrök soraiból kerültek ki. Ma már gyakran találkozzunk közöttük céhbeli történészekkel, s mindenki természetesnek tartja, hogy a helytörténeti kutatás komoly szakmai felkészültséget kíván. Ennek ellenére helytörténészeink általában periférikus – úgy is mondhatnánk —, izolált helyzetben vannak. Gyérek a kapcsolataik a történetírás tudományos intézményeivel, a személyi érintkezés is esetleges, sőt a különböző vidékek helytörténészei egymással sincsenek rendszeres érintkezésben. Mindez azt eredményezi, hogy az országos történetírás módszertani, szemléletbeli eredményei, újításai csak esetlegesen és megkésve jutnak el hozzájuk, a nemzetközi történetírással gyakorlatilag semmilyen kapcsolatot nem tudnak tartani, s még egymással sem igen van módjuk tapasztalataikat kicserélni. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete még az 1960-as években tanfolyamot rendezett, amelyen a helytörténeti kutatás legújabb szempontjait, módszereit ismertették. Ez a jó kezdeményezés abbamaradt. Ezt követően a Magyar Történelmi Társulat létrehozott egy helytörténeti szekciót, ez azonban kezdeti nekilendülés után elakadt, mai működése formális, sem a kutatásokat nem tudja összefogni, sem tájékoztatást vagy továbbképzést nem ad, arról pedig, hogy irányítana, éppen nem beszélhetünk.

Az izoláltság megszüntetésére, a szakmai színvonal emelésére és a helytörténeti kutatások összehangolására, irányítására helytörténeti központot kellene létrehozni valamely tudományos intézmény keretén belül. Ennek feladata volna az országban folyó helytörténészek és helytörténeti kutatások összefogása, képzése és irányítása (ideértve bizonyos nehezen nélkülözött útmutatók és kézikönyvek elkészítését is), továbbá rendszeres időközönként kiadott tájékoztató révén a megjelent helytörténeti munkák felsorolása, a fontosabbak kritikai ismertetése. A jelenlegi izoláltságnak ugyanis egyik következménye az is, hogy a többnyire megyei vagy községi terjesztésben megjelenő helytörténeti kiadványok nem jutnak el a szakmai központokba, és így eredményeik sem válhatnak közismertté.

4. A helytörténetírás jövőbeli feladatai továbbra is az első pontban mondottakhoz kell hogy igazodjanak. A kutatások szempontjai nyilván bővülnek, a módszer finomul, az összehasonlítás lehetősége növekedik, de a nevelői és a tudományos cél nem változik.

Kanyar József kandidátus, a Somogy megyei Levéltár igazgatója

Ismeretes, hogy a helytörténetírásnak korszakunkban nemcsak *reneszánsza* van, hanem *funkcióváltása* is. Az előbbit igazolja az a tény, hogy hazánk 19 megyéjében a legutóbbi évtized helytörténeti kiadványának a száma már jóval meghaladta a 2500-at. A *funkcióváltás* pedig annak a felismerésével következett be, hogy a helytörténetírás kilépett a helyi adathalmazok tömkelegéből – még ha sterilek is voltak azok –, kilépett a provinciális buktatókból, hogy beágyazódhassék eredményeivel az országos köztörténet áramába, akár azt erősítve, akár pedig konfrontálva vele, azaz *szaktudománnyá: történettudománnyá kellett válnia*. Mindannyian tudjuk már, hogy nincs külön helytörténet, nincs külön köztörténet, csak történettudomány van, csak *egymásra utalt helytörténész és köztörténész* kutatók léteznek hazánkban. A helytörténetnek mindenekelőtt ki kell elégíteni a szocialista autonómia igényeit, segíteni kell a nemzeti múlt s ezen belül a szűkebb hazai táj történelmének a feltárásával a jelen viszonyai közötti eligazodásban, és intenie kell az esetleges hibák megismételhetőségének a veszélyeire.

Az utóbbi évtizedekben jelentős tudományos publikációs – főképp – helytörténeti jellegű kiadványozási tevékenység alakult ki a megyékben. Ez nem egy-egy megye specialitása volt, hanem a felépítményi elemek fejlesztése iránt megnyilvánuló, fokozódó központi párt- és állami törekvések eredményeként meginduló országos folyamatok helyi jelentkezése és a helyi szakemberek országos igényű tudományos tevékenysége.

A már előbb is említett – több ezres tételű – helytörténeti publikáció – természetesen – nem mondható egyenletes színvonalúnak. A publikációk szintje mindig attól függött, hogy azon a tájon van-e elég *kutatni való* forrás, van-e elegendő számban kutatásra alkalmas *szakember* és végül van-e a kutatásra társadalmi és politikai *igény*. Ahol országos rangú vidéki helytörténeti műhelyek kialakulhattak, ott mindenütt érték el – nem is jelentéktelen – figyelemre méltó eredményeket.

Napjainkban már elérkezett az ideje annak, hogy a hazai helytörténeti kiadványok színvonalának a *mérlegét* elkészítsük. Egyaránt kívánatos ez tudományos életünk legfőbb irányító szervei számára, de nélkülözhetetlen iránytű a vidéki alkotóműhelyek és kiadók számára is. Akadémiánk II. osztályának közbejöttével elkészült a Széchényi Könyvtárban utolsó évtizedünk helytörténeti kiadványainak a jegyzéke. E 19 megyére tagolható jegyzék alapján a legfontosabb helytörténeti munkák és periodikák bírálatára kell majd sort keríteni, jeles magyar köztörténészek segítségével. Az elkészült s szakmai szempontból hitelesnek tekinthető szakvéleményt minden helytörténeti kiadvány kiadójának, közöttük a megyék és a városok vezetőinek az asztalára is le kell tenni, hogy azok orientálják őket, tegyék határozottabbá véleményük megformálásában s az anyagi fedezet biztosításában őket. A szerzőket pedig inspirálja azoknak az eredményeknek a továbbgondolására, amelyekkel – kutatómunkájuk során – beágyazódhatnak az országos köztörténet folyamatába, megjelölve egyúttal azokat a területeket, amelyeknek a helyi feltárására méltán számít a köztörténetírás.

Azt hiszem, hogy a hajdani *főváros-centrikus* helytörténetírás, napjainkban már *vidékcentrikussá* alakult át – és e munkák mérlegre állításával nemcsak a tudománytörténetnek tehetünk szolgálatot, hanem a munkák oroszlánrészét végző helyi szakemberek további hasznára is, hiszen segítenék általa felszámolni azt a *visszhangtalanságot*, amely még mindig körülveszi ezeket a kiadványokat vidéken és fővárosban egyaránt. Másfelől pedig megerősíthetnénk a szerzőknek, a szerkesztőknek s a kiadóknak vállalkozásuk tudományos *értékébe és közművelődési hasznába* vetett hitét.

Az így elkészült mérlegek után a Magyar Történelmi Társulat segítségével *kerekasztal-beszélgetésre* és tanácskozásra kellene meghívni hazánk valamennyi helytörténeti kiadványának, folyóiratának és periodikájának a szerzőit, szerkesztőit és kiadóit.

E helytörténeti kerekasztal-beszélgetés előtt a Magyar Történelmi Társulat Siófokon rendezti meg ez év szeptemberében az Országos Helytörténeti Konferenciát a helytörténet és a gazdaságtörténet, a helytörténet és társadalomtörténet, a helytörténet és politikátörténet, a helytörténet és művelődéstörténet tárgyköréből.

Törvényeink alapján és a tudománypolitikai törekvések egyre alapvetőbb és organikusabb kibontakozása következtében a hazai közgyűjtemények, közöttük mindegyiknél a levéltárak, mint helytörténeti bázisintézmények, egy központi tudomány-szervező akarat érvényesüléseként szervezetileg is bekapcsolódnának a központi tudományos fórumok munkájába. Ezzel szinkronba kerülnének a tudományos élet mozgásával, hogy bennük ne csak az adatszolgáltató segédmunkaerő funkcióját ellátó szervezetet lássák, hanem partnerek is lehessenek bizonyos távlati kutatási

tervek megvalósításában. E tudományos tevékenység közepette a magyar levéltárak valamiféle *rendszergazdáivá* válhatnak bizonyos kutatási feladatoknak és területeknek.

A regionális tudományos tevékenység következtében nemcsak egy megyei határokat ignoráló, komplex, interdiszciplináris tudományfeltáró és tudományszervező tevékenység szolgálatában fejthetnek ki hasznos energiát, hanem egy regionális *inter-institucionális* – intézményközi – tudományos tevékenység következtében is tudnak hasznos és eredményes munkát végezni. Mert míg a megyékben az egyes közgyűtemények különböző utakon járnak, addig ezek az intézmények a régiókban *együtt dolgozhatnak*. Csak így lehet annak a tételnek az igazára rájönni, hogy a régiókban nem *területileg* kell felosztani, hanem *tematikailag*, hiszen jzan eszünkkel már régen beláttuk, hogy a megyehatárokon belül nincs már értelme az egyes kérdések vizsgálatának, hiszen mit kezdjen a kutató a steril megyei adathalmazokkal, ha a régiókban a kutatási eredmények *bázist* nem nyújtanak és *mércét* nem adnak a kezünk ügyébe.

Mindenekelőtt fel kell számolni a tudománypolitikai irányelveket gátló tényezőket, köztük is elsőként a kutatások iránti *igények hiányát*. A társadalomtörténeti kutatások *tudatfejlesztő* szerepe még mindig kihasználatlan, a kutatásokban rejlő tőkék hasznosítása még szinte *periferikusnak* is alig-alig nevezhető az egyes megyékben. E kutatásoknak – jellemző módon – alig mutatkozik haszna az *államigazgatásban*. Nagyon hiányos és hézagos az *agrártörténeti*, valamint a *művelődéstörténeti* feltárásmunka eredményeinek a hasznosítása is. A gátló tényezők között kell látnunk a kutatásokat végző szakemberek *anyagi megbecsülésének* hiányát, valamint azt is, hogy a régióban a provinciális gyakorlat szerint a *tudományos tevékenység eredményeit gyakran összemoszák a közművelődési revelációkkal*, jelentős kározt teremtve ezzel. Ugyancsak említhetjük, hogy a közművelődés hatalmas *mezején* létező intézményi és szervezeti keretekben alig mutatkozik *összehangoltság* a tudományos törekvések eredményeinek gyakorlati hasznosításában és népszerűsítésében.

Igen jelentős gátló tényező az, hogy még a tudománypolitikai irányelvek és határozatok alapján sem mértük fel a kutatók és a tudományos intézmények *külföldi kapcsolatainak* a lehetőségét. Integrálódó világunkban ennek a hiánya már hovatovább hibákat is szülhet tájékozódásunkban. A megyei intézményeknek elsősorban azokkal a határ menti területekkel kellene kapcsolatba lépniük, amelyekkel a szomszédságon túl, a közös és a nehéz múlt is elválaszthatatlanul összeköti őket. Külföldi kollégáink is szívesen építenék ki kapcsolataikat a közös múltra vonatkozó kutatások kérdésében.

A helytörténetírás eredményeit – jobban – fel kellene használni a *regionális tervek kidolgozásánál*. Ne csak a kutatók ismerjék a táj történetét és a ma lehetőségeit, de a tájak vezetői is ismerjék e tanulmányokat és törjék a fejüket azok megvalósításán. Nyíltan kell mérlegre állítani és vitára bocsátani ezért a helytörténeti kiadványokat. Kerüljenek azok, ne csak a szakfolyóiratok bírálati rovataiba, hanem a közvélemény által olvasott napilapok hasábjaira is.

KÖRKÉRDÉS

Milyen a magyar helytörténetírás*

Stier Miklós, az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa

Korunk a szocialista átalakulás, a szocialista társadalmi rendszer építésének korszaka. Átalakuló, formálódó, új jelenségeket képező világ, amelyben különösen nagy jelentősége van a tudati jelenségek, az ideológia, a politikai gondolkodás megújulásának, homogén szocialistává válásának. Lassú folyamat ez, ellentmondásos. Sok esetben gyötrelmes az út, amelyen a gondolkodás tartalmi megújulása végighalad. Korántsem mondhatjuk, hogy a régen megcsontosodott szemléleti maradványok minden vonatkozásban feloldódtak vagy átadták volna helyüket a szocialista közgondolkodás megtisztultabb, jövőbe mutató, a jövő társadalmának leginkább megfelelő tartalmának, formáinak.

A helytörténeti munkáknak – véleményünk szerint – óriási szerepük van, és kell is hogy legyen a szocialista politikai, történeti tudat formálásában. Valódi propagandaerőt is jelentenek a tudatformálás terén. Mély meggyőződésünk az, hogy a helytörténeti kutató-feltáró munkának tudományos eszközökkel kell megvívnia a maga küzdelmét, mert ebben az értelemben aligha akadhat nagyobb erejű s jobb hatású propaganda a valóságot feltáró tudománynál.

A helytörténetírás eredményei és az országos történet

Abból kell kiindulnunk, hogy a helytörténeti téma kidolgozása szinte korlátlan forrásfelhasználást tesz lehetővé, s a kiterjedt forrásanyag a történész számára egy egészen mély és bizonyos módon teljességet jelentő elemzés lehetőségét kínálja.

Az elemző módszer alkalmazásának ezt a lehetőségét az országos történet kutatója a maga szükségképpen kiterjesztett kutatási területén soha nem ragadhatja meg, valójában nincs is szüksége rá. Pedig csakis az ilyen helytörténeti kutatások eredményeként válhat az országos fejlődés képe és belső lefolyása is sokkal érthetőbbé és világosabbá! Mi több, a helytörténeti módszer esetenként annak lehetőségét is magában rejti, hogy az ún. országos történeti kép egészéhez szolgáljon a kibővült forrásanyagon alapuló analízis újabb és újabb elméleti tanulságokkal, országos szintű és érvényességű általánosításra is emelhető újabb megállapításokkal.

Az országos történeti, nagyobb ívű, szükségszerűen bizonyos absztrakciót már magában foglaló, általánosabb érvényű megállapításokat hozó s ugyanakkor szempontszegényebb, kevésbé sokoldalú, mert kevésbé részletező és egy rész kérdésre

* A Körkérdés első részét 1980/3. számunkban közzeltük.

vonatkozóan kevesebb forrást ismerő összefoglaló munkákkal szemben a helytörténész olyan, a mindennapi élet valóságos tarkaságát, sokszínűségét és bonyolultságát jelző és hordozó forrásbázist nyerhet, amelynek szakszerű, módszeres eljárásokkal való megszólaltatásával, a források „feldobta” számos új szempont kiaknázásával végül is a történeti valóság lehető leghűbb képét közelítheti meg.

Valójában tehát nem ellentmondásos megközelítése a történeti valóságnak az országos történet és a helytörténet, vagy legalábbis látszólagos az ellentét csupán, mint ahogy látszólagosnak itéli meg a történészek többsége a helytörténetírás „hátrányait”. A történeti feltáró munka e kétféle eljárása nem ellentétes, hanem egymást szükségszerűen kiegészítő és feltételező módszer, amely egymás eredményeire épít, egymás szempontjaitól mintegy megtermékenyülve új és új összefüggések feltárásának lehetőségeit teremti meg.

A történeti valóság, a társadalom vagy a társadalom kisebb egységei elmúlt életének megközelítése azonban nemcsak a kiterjedtebb forrásbázison alapuló *új és új létjogosult témák beiktatásával*, tehát extenzív módon történhet meg, hanem éppen a forrásbázis hihetetlen kiszélesedése következtében oly módon is, hogy leszűkül a vizsgált jelenség intervallumának nagysága is. Úgy is fogalmazhatnánk talán, hogy az adott téma nagyobb periódusban történő vizsgálata szükségszerűen kevesebbet nyújt a mélységet vagy ha úgy tetszik, a részleteket illetően, s éppen ellenkezően: egy téma kisebb periódusban történő vizsgálata a történeti folyamatnak szükségszerűen csupán villanásnyi keresztmetszetét adja, de ezáltal válik lehetővé a teljes élet sok, legalábbis majdnem mindenoldalú, *intenzív visszaadása*, tükrözése. Tehát a források körének kiszélesedése módosítja a helytörténeti vizsgálódás lehetőségeit, megközelítési módjait: növeli a kutató-feltáró munka intenzitását.

A fentiek alapján teljesen létjogosult helytörténeti témának tűnik például olyan kérdések vizsgálata is, hogyan reagál egy megye politikai közvéleménye, politikai mechanizmusa, egyes politikai erőinek taktikázása az országos, a központi kormánypolitikában beálló, tényleges változásokra, jelentősebb fordulatokra. Az ilyen téma – amennyiben természetesen gazdag forrásbázison ragadható meg – még azt is megengedi, hogy akárha „csak” néhány hónapra terjedjen ki a vizsgálat. A téma nemcsak hogy létjogosult, hanem roppant fontos is lehet, mert történettudományunk ismereteihez képest új motívumokra hívhatja fel a figyelmet. Fontos lehet, hiszen csakis oly módon írható meg pl. az országos belpolitika-történet is, ha a központi kormányzat politikai működésének országos realizálódását, tényleges hatását is ismerjük, ha valóban tükrözni tudjuk, hogyan reagáltak az országos politika mechanizmusának különböző faktorai egy-egy, a központi, az országos politikából fakadó „kihívásra”. Már csak azért is fontos lehet ez, mert a központi kormányzati politika – számos más, sok esetben ennél fontosabb tényezőik elsődrendű figyelembevételével – nem utolsósorban „belealkulálta” döntéseibe az országos hatást, a kiváltott reakciókat is – természetesen, ha feladata magaslatán állott. (Nem célunk itt további példák felsorolása, úgy véljük, a fenti egységesen mutatja elképzelésünk lényegét.)

Más helyütt már kifejtettük, hogy a helytörténet tárgyának és módszerének melyik felfogása az, amely megítélésünk szerint a legtöbb érdemlegest nyújthatja a történettudomány egészének.

E kérdéskörben a helytörténeti módszer kínálta vizsgálódási lehetőségeket vázoltuk (a témát is illetően, részben konkrét példa alapján), ugyancsak abból a célból, hogy bemutassuk, mely feltételek biztosíthatják felfogásunk szerint leginkább a helytörténeti kutatások eredményeinek az országos történet szempontjából való hasznosítását.

A helytörténetírás feladatairól

Mivel korántsem lebecsülendő szerepe van a helytörténetírásnak a lokálpatriotizmus alakításában – áttételesen a szülőföld, a haza szeretetére való nevelésben is –, továbbá a helytörténetírás klasszikus műfajának, a helységtörténetnek a szaktudományos művelését sem kérdőjelezzük meg, pusztán a helytörténet hagyományos értelmezése mellett a területi elvet elvető, az ún. problémakutató vagy helytörténeti szempontú feldolgozások létjogosultságára hívjuk fel a figyelmet, vázolva ennek (éppen a szerkesztőség által feltett kérdések szempontjából mutatkozó) véleményünk szerinti előnyeit, a továbbiakban – összefüggésben a harmadik kérdéskörrel is – a lehetséges helytörténeti témák megválasztásának szempontjairól írunk, nem utolsósorban talán a helytörténeti kutató-feltáró munkára vállalkozók orientálásának szándékával is.

A források körének, minőségének bizonyos fokú előzetes megismerésével vetődik fel annak a kérdése is, hogy *adott területre vonatkozó* vagy éppen tematikus, tehát az *adott* történeti jelenség helyi viszonylatban gyökerező meghatározottságának, az összes helyi tényezővel való összefüggésének feltárását célzó legyen-e történeti vizsgálódásunk.

1. Ha bármilyen megfontolás alapján (megrendelés, lokálpatriotizmus stb.) a klasszikus értelemben vett *helytörténeti* feldolgozás készítése a cél, az első feladat annak eldöntése, milyen *területi egységre* terjedjen ki a vizsgálat. A megfelelő forrásanyag létét és kutathatóságát már feltételezve, itt most azokra a legfőbb szempontokra hívnánk fel a figyelmet, amelyek az adott területi egység kiválasztását leginkább motiválhatják.

Ha tájegység történetének kutatására vállalkozunk, legfőbb kritériumunk az legyen, hogy olyan területi egységet jelöljünk ki, amelynek népe az országos (makro-) struktúrában belül egyazon típusú szociális és ökonómiai (mikro-) struktúrák részese-ként képezett organikus egységet. Az ilyen táj többnyire egyben földrajzi egységet is jelent, hiszen egy táj képét a rajta élő nép termelőmunkáján kívül alapvetően meghatározzák (természeti és gazdasági-) földrajzi viszonyai is. A földrajzi táj természetesen a történész szemléletében mindig elsősorban történeti tájat jelent. Kiterjedését tekintve relatív fogalom. Sajátos történeti-földrajzi tájat alkothat nézetünk szerint egy folyó völgye, vagy az olyan régió, mint a Kisalföld, vagy a Hajdúság (mind a hajdúvárosok összessége), szénmedence (Tatabánya és környéke, vagy a salgótarjáni bányavidék). Hazai viszonylatban a legnagyobbak: a Dunántúl, az Alföld. A történeti- (-földrajzi) táj mindig lényegében azonos természeti-földrajzi adottságokkal rendelkező, azonos termelési ágakkal foglalkozó, történeti múltjában azonos gazdasági és társadalmi struktúrában fejlődött és élő ökonómiai-szociális egység.

A kisebb területi egységek történelmi vizsgálatának sorában bizonyos célszerű szelekcióra van szükség. Ha olyan kisebb tájegység területén belül választjuk ki valamely helység történetét témának, ahol nyilvánvalóan számos nagyon hasonló vagy éppen majdnem azonos fejlődésű települést találunk, akkor – a forrásadottságok alapján természetesen – ajánlatos annak történetét feltárni, amely minden előzetes tapasztalásunk szerint a leginkább, szinte tipikusan reprezentálja a nagyobb régió összes lényeges vonásait. Vagy éppen ellenkezően: annak a helységnek a múltját érdemes megírni, amelyik a leginkább eltérő fejlődési sajátosságokkal rendelkezik.

Érdekes szempontja lehet a terület megválasztásának az is, ha éppen nem homogén gazdasági-társadalmi viszonyok uralkodnak, hanem eltérő termelési övezetek,

különböző tájegységek találkozási pontjában fekszik a terület. (Pl. a Pest környéki „kétlaki” emberek tömegeit kibocsátó községek, járások zöme, amely az ún. buda-pesti agglomerációs övezetet képezi.)

A területi elven alapuló falu- vagy várostörténetek, a járás- vagy megyetörténetek és a régiótörténetek egyaránt képezhetik komplex területi vizsgálódás tárgyát, amelynek eredményeként a monográfiában a település földrajzi viszonyaitól a gazdaság-, a társadalom-, a politikai és művelődéstörténetig minden fejezet megtalálható, s lehetnek olyan, lényegében tanulmánygyűjtemények, amelyek a történelemnek csak bizonyos korszakait s csak bizonyos problémáit tárgyalják.

Az egyes jól körülhatárolt területek történetének feldolgozása folyamán a legfontosabb módszertani követelmények egyike: az összehasonlítás. A történeti vizsgálódás nem szűkülhet sohasem csak az adott területre. Szükségszerűen elszűrjük, provinciálissá válik az a munka, amely csak adott területének forrásait kutatja, amelynek szerzője nem rendelkezik széles körű történelmi ismeretekkel az országos történet – sőt az egyetemesség – irányában. Ebben a történeti műfajban csakis akkor nyújthatunk értékeset történettudományunk egészének, ha feldolgozásunk mind szemléletében, mind módszerében, mind tárgyalt anyagában, mondanivalójában szervesen – s nem kívülről körülírtan, az országos történet legfőbb mozzanatait egy-egy bevezető fejezetben vázolva, tehát szemléltetésként szervezetlenül hozzáfűzve, csak úgy „megemlítve” – kapcsolódik, ötvöződik az országos történet egységéhez. A helyi jelenségek tényeit és belső törvényszerűségeit csak oly módon értékelhetjük reálisan, tényleges jelentőségüknek megfelelően, a valóságos folyamatok egészében, ha az országos történet folyamatainak ismerete, történetírásunk kérdésfeltevései és egész szemlélete át- meg átszövik a helyi jelenségeket tárgyaló gondolatmenetünket. Az összehasonlító (komparatív) módszer így válik egyik legfontosabb biztosítékává annak, hogy a történeti valóságot a lehető leghívebben rekonstruáljuk.

2. Ha – indítatva és ihletve, esetleg éppen az országos történetírás néhány problémája által – bizonyos *témára*, adott történelmi jelenségre kutatunk vidéki forrásanyagban, akkor a források felmérése után, azok ismeretében kell témánk körülhatárolásához látnunk. A téma lehet gazdaság- vagy társadalomtörténeti, politika- és kultúrtörténeti egyaránt. Míg az előbbieken a területi egység kiválasztásához nyújtottunk egy-két szempontot, majd az összehasonlító módszer fontosságát emeltük ki, most eleve hangsúlyozzuk, hogy itt az összehasonlítás igényét, illetve követelményét immanensnek tekintjük, hiszen csakis összehasonlító szemlélet alapján juthatunk el magához a témához, annak körülhatárolásához is. Tudniillik eleve csak az országos történetírás adott eredményei, helyzete és problémái alapos ismeretében láthatjuk, milyen témák, mely történeti jelenségek tisztázására van szüksége az országos történeti szintézisnek. Ha vannak ún. „fehér foltjai” történetírásunknak (márpedig még mindig viszonylag sok van), akkor ezek ismeretében érdemes olyan részfeldolgozásokra vállalkozni, amelyek egy-egy jelenségnek a teljes meghatározottságát, mind az országos viszonyokba ágyazottságát, mind pedig a helyi tényezőkkel való mindenoldalú kapcsolatát: a teljes realitást igyekeznek feltárni. (A fehér foltokhoz: nem rendelkezünk legfeljebb csak egyes korszakokra olyan témák szintetikus feldolgozásával, mint pl. az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem, a hitelélet, a közlekedés, a parasztság, a polgárság, az értelmiség, a nemesség, az egyházak, az oktatás stb. története: vagy a kisebb témakörökből: a növénytermesztés, a kézműipar, a külkereskedelem, az úthálózat, a vasutak, a hivatalnoki réteg, az egyházi oktatás stb.)

A helyi viszonyok részletes feltárását végző ilyen jellegű munkákban a legfőbb módszertani követelmény az, hogy itt a helyi és központi szervek forrásanyagait egy-

szerre és a maguk tényleges, szerves kapcsolódásaiban kell kutatnunk és felhasználnunk. Ily módon biztosítható ugyanis *szinkron szemlélet*: az országos és a helyi történes tényleges, valóságos összefüggéseinek együtt látása és együtt láttatása. Enélkül torz, és nem lehet teljes sem az ún. „országos” történetírás – hiszen eltekint a tényleges országos realizálódástól –, és féloldalas marad a történeti kép akkor is, ha a helyi jelenségeket nem az országos történesek, összefolyamatok egészében vizsgáljuk és ábrázoljuk.

A színvonal, a minőség kérdése

Összefoglaló jelleggel: változatosság, sőt a végletesség és korántsem az egyenletesség jellemzi az elmúlt mintegy két évtized magyar helytörténetírásának színvonalát. Az elmúlt húsz évben egészen kiváló, szaktudományos szempontból is elsőrangú művek sokasága mellett számtalan fércmű, egyenesen káros, dilettáns munka is napvilágot látott. Mivel szükségszerűen maradna a kép torzó (már csak a konkrét felmérés hiánya és a jelen keretek szűkösége miatt is), méltatlan lenne itt konkrét példákra hivatkozni.

Ezt a kérdéskört inkább arra használnám, hogy néhány gondolatomat a színvonal javítása érdekében mondanám – egészen röviden – el.

1. Szükség lenne mindenekelőtt korszerű helytörténeti módszertani kézikönyv nagy példányszámban való megjelentetésére. (Erre vállalkozott egyébként az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja, s remélhetőleg hamarosan megjelenik a Helyismereti kutatók kézikönyvei sorozat I. köteteként *A helytörténetírás módszertani kérdései* című kézikönyv második, Az új- és legújabb kor kérdéseit tárgyaló mintegy 15 ív terjedelmű része. Az első rész kézírata is készül.)

2. Szükséges lenne a Magyar Történelmi Társulat kereteiben a korábban már aktív Helytörténeti Szakosztály működésének életre galvanizálása, amely szakosztály fórumát jelenthetné a helytörténeti módszertani-szakmai továbbképzésnek, ajánlásaival hívhatná fel a figyelmet az országos történet szempontjából is fontos helytörténeti témákra, továbbá szakmai konzultációt szervezhetne a helytörténeszek számára, és – együttműködve a helyi kiadókkal és a Kiadói Főigazgatósággal egyaránt – szakmai ellenőrzést gyakorolna a helytörténeti publikációk felett.

3. Létre kellene hozni a Magyar Történelmi Társulat Helytörténeti Szakosztályának vidéki centrumait, amelyek a Magyar Tudományos Akadémia területi bizottságainak megfelelő albizottságaival működhetnének együtt. Ebben a keretben biztosítani kellene a vidéki egyetemek és főiskolák történeti tanszékeinek és a megyei levéltáraknak, pártarchívumoknak, múzeumoknak és könyvtáraknak szerves kooperációját a régió helytörténeti kutatásainak összehangolásában és irányításában.

4. A helytörténeti kiadványok rangos ismertetését és kritikáját a vezető szakmai folyóiratokon kívül biztosítani kellene az országos folyóiratoktól a helyi társadalomtudományi, közművelődési folyóiratokig.

5. A helytörténeti szakkörök, diákkörök, a népfront honismereti-helytörténeti bizottságainak szakmai támogatásával gondoskodni kell a helytörténeti érdeklődés fenntartásáról és további elmélyítéséről, az utánpótlásról.

Szabó Ferenc, a Békés megyei Levéltár igazgatója, a Békési Élet című folyóirat szerkesztője

A helytörténeti kutatás valóságos és lehetséges szerepe közötti különbséget és annak főbb okait most figyelmen kívül hagyva, a realitások jegyében szabad csak megkísérelni a választ. A sokféle megközelítést és nagy tematikai változatosságot kívánó helytörténetírás fő feladatait legelőször a szaktudomány egészét és érdekeit nézve kell meghatároznunk. A helytörténeti termésre – mint tudományos alapra – támaszkodó népszerűsítés érdekeinek lényegében azonosoknak kell lenniük a szaktudomány által megfogalmazott célok sajátos (alkalmazott) vetületével.

A helytörténet ma kitűzhető és teljesíthető funkcióját abban látom, hogy a magyar történetkutatás általános fejlődésével lépést tartva, a korszerű problematikához és módszerekhez igazodva tárja fel a helyi eseményeket és folyamatokat, különösen azok okait, mozgatórugóit. Ennek során állapítsa meg a regionális és lokális sajátosságokat, azok jelentkezési arányát és formáit. Minél gazdagabban dokumentált, jól megalapozott eredményeit úgy fogalmazza meg, hogy azok összevethetők legyenek az országos vagy táji szintézisek megállapításaival, erősítve vagy kiegészítve azokat. Főltöbb hasznos, ha a helytörténeti kutatás az általánosabb vagy országos összefüggésű, megoldatlan vagy csak részben megoldott kérdésekhez új szempontokat vagy legalább helyesen értékelt, a láncolatba helyezett részadatokat tud nyújtani.

A helytörténet tényleges – bár nem mindig felismert – funkciója az is, hogy a szaktudomány számára fontos, „továbbgyűrűzhető” szolgálatot lát el. Ez abban ölt testet, hogy a maga sajátos módszereivel adja tovább a köztörténet szemléletét és eredményeit olyan közegben, amelyet a szaktudomány nem mindig tud elérni. Ez a továbbadás a szaktudomány keretében, annak részeként történik, s mintegy a helyi alkalmazkodás próbaköveként adja meg a köztörténetírás egyfajta hitelét is.

A helytörténeti kutatás napjainkig elért színvonalát továbbra is a jelentős különbségek jellemzik. A helytörténeti terméshez számított gyengébb munkák is lényegesen igényesebbek, nagyobb képzettségre mutatnak, mint negyedszázaddal ezelőtt. A hatvanas évek derekától kezdve mind több olyan mű látott napvilágot, amelyek egyértelműen tudományos teljesítménynek számíthatók, a szakkritika is úgy fogadja őket. A máig tartó fellendülésnek számos előmozdító oka van, túl azokon az általános tényezőkön, amelyek szellemi életünk szocialista tartalmú élénkségét táplálják. E külön okok sorában a tudományos kutatás decentralizálása, a vidéki szellemi központok megerősödése feltétlenül számottevő, még ellentmondásaival is. A helytörténet művelését rendeltetésük alapján végző intézmények kiépítése, az intézmények szervező szerepének izmosodása, különösen a rendszeres publikálás feltételeinek megteremtése hasonlóképpen lényeges. Úgy látom, mindinkább kialakulnak a történetírás központi műhelyei, szakfolyóiratai – azaz orientációs bázisai – és a helytörténeti kutatás közötti folyamatos kapcsolatok célravezető formái. A nehézkes bizottsági formák helyett az intézményi vagy munkaközösségi kontaktus került előtérbe, szinte mindig személyek szerinti kötődéssel, konkrétsággal.

A helytörténetírás termékeinek színvonal szerinti megítélése körül – néha még a szak fórumokon is – ugyanakkor még nem tudtunk megszabadulni egy régi beidegződéstől, attól, hogy a helytörténetet mintegy gyűjtőfogalomként értelmezzük, s abba mindent beleszámítsunk, ami nem szakkiadónál vagy szakfolyóiratban jelenik meg. Ez a szemlélet leginkább a közművelődés gyakorlatában érhető tetten, nem is nagyon ritkán. A mögötte megbújó, differenciálatlan hasznossági törekvés – minden személyi jó szándék mellett – végső mérlegelésben ellentétes a tudományossággal

éppúgy, mint a korszerű közművelődés elveivel. A helytörténet szakmai teljesítményeinek felismerését, megbecsülését alapvetően elősegítené, ha legalább szakmai körökben véglegesen győzne a józan belátás, hogy a helytörténet nem valami partatlan áradat, amelybe a kis igényű, kezdetleges megemlékezésektől a városmonográfiákig minden beletartozik. A különféle célú és színvonalú kiadványok száma nagy: úgy tűnik, nagy is marad. De – s ezt szeretném hangsúlyozni – számra és mennyiségre igen jelentős részüket szaktudományi szempontból „küszöb alattinak” tekintethetjük. Tudomásul kell vennünk, hogy különböző üzemi, szövetkezeti, intézményi stb. jubileumok kapcsán – a jubileumot nyíltan vállalva vagy arról hallgatva – készülő különféle, nemegyszer költséges kiadványok végül is tényleges közösségi igényt szolgálnak vagy keltenek fel. Jól vagy rosszul teszik és tehetik ezt, de a szaktudomány mércéjével mérve jó néhányszor „küszöb alattiak”. Ilyen kiadványok mindig lesznek, helyükbe lépni a szaktudomány igényét képviselő gárda munkái inkább elvérté tudnak. Az arányokon lehet és kell változtatni, de a „küszöb alatti” kiadványok örökletes létébe bizonyos mértékig bele kell nyugodni. De határozottan el kell különíteni őket a tudományos célú és szándékú vállalkozásoktól. A sajtó híradásaiban, egyes megyék és városok művelődésügyi irányításában ne forduljon elő szinte naponta a mindent egybemosó, félrevezető értékrend szerinti megítélés, amely elsősorban két-ségkívül a tájékozatlanság egyfajta megnyilatkozása.

A „rész és egész” dialektikus kapcsolata szerint a köztörténet és a helytörténet végső fokon egybefonódik, egységet jelent. A helytörténeti kutatásnak mindenképpen vannak bizonyos külön, lokális kötődéséből következő célkitűzései, „érdekei” is — leginkább a témaválasztásban, a részkérdések tárgyalásának mélységében —, a fő mozgató erőt azonban az országos történet érdekeinek kell jelenteniük. Az országos történet és helytörténet közötti, időnként szembevetendő, máskor gomolygó ködöktől tartak szakadék áthidalásában számottevő a haladás. (Nem árt emlékeztetnünk arra, hogy az áthidaló törekvés már több mint egy évszázada megfogalmazást kapott. A polgári történetírók közül csak Pesty Frigyes, Tagányi Károly, Mályusz Elemér közismert elvi-módszertani útmutatásaira utalok. A köztörténet és a lokális történet magas szintű, egyidejű művelésére ugyancsak számos példát említhetünk Márki Sándor, Szabó István és mások munkásságából.)

A helytörténetírás eredményeit az országos történetírás ma még eléggé esetlegesen illeszti be a különböző szintézisekbe. Ennek egyszerű technikai problémáiról (nem jutnak el a megfelelő műhelyekbe a helytörténeti munkák, nem adnak mutatókat a gyors tájékozódáshoz stb.) és mennyiségi áttekinthetésének nehézségeiről is érdemes volna beszélni. Ha a tizkötetes Magyarország története eddig megjelent részeit kézbe vesszük, az integrálás nem tagadható véletlenszerűségeire is kaphatunk példákat. Úgy látszik, még a nagyobb létszámú szerzői közösségek sem tudják vállalni a helytörténeti termés átrostálását. Lényegében hasonló a helyzet a nagy számban és nemegyszer jó színvonalon megjelent évfordulós dokumentumkötetekkel, tanulmánygyűjteményekkel, monográfiákkal. Néha helyi példákat emelnek ki belőlük az 1918-1919. évi forradalmakkal vagy a felszabadulás időszakával foglalkozó összefoglalások, de anyaguk átfogóbb hasznosítása többnyire elmaradt.

Az erőteljesebb integráció éppúgy érdeke a köztörténetírásnak, mint a helytörténetírásnak. önmaga jobb elismertetése érdekében – ez aligha vitatható – a helytörténeti kutatásnak van rá mégis égetőbb szüksége. A helytörténeti publikációk színvonalának, témaválasztásának, metodikájának olyan hullámsávban kell elhelyezkednie, amelyet az országos történeti kutatás külön ráhangolás nélkül el tud érni és használni tud. Hogy ez törelenül biztosítva legyen, véleményem szerint olyan tartalmi és szervezési feladatokat kell megoldani, amelyek ma még csak időlegesen

vagy személyi kapcsolatoktól függően érvényesülnek. A teljesség igénye nélkül, felsorolásként a fontosabbnak látszókat:

a) A helytörténet tudományosságának következetes képviselője (a színvonal megkövetelése, az ún. „küszöbön aluli” kiadványtermés leválasztása), a hatékonyabb tematikai orientáció, a helytörténeti munkák rendszeres és átfogó szakmai értékelése, általánosítható eredményeik összegzése útján.

b) A helytörténeti kutatók megfelelőbb szervezeti egybefogása a mostani „többszatsornás” megoldás helyett, az alkotó közösségek jobb támogatásával együtt. Ide tartozik a regionális vagy helyi témaválasztás, az anyagi alapok és munkaidő-kezelmények célszerűbb összehangolása is a köztörténetírás érdekeivel.

c) Erősítést kíván az a ma még inkább kivételes, mint jellemző gyakorlat, amely szerint szerkesztői, szerzői vagy lektori szerepkörben a történetírás központi műhelyekben, egyetemi tanszékeken stb. dolgozó szakemberek közvetlenül részesei a helytörténeti kutatásnak.

A helytörténetírás jövőbeni feladatait illetően az elvi kérdésekről talán a fentiekből is kitűnik a véleményem. Itt inkább néhány műfaji célkitűzéssel érdemes foglalkoznunk. (Nem szólva most az elengedhetetlen személyi, intézményi, forrásadottsági és publikációs feltételekről, amelyek nélkül nem lehet reális feladatokat körvonalazni!) Úgy gondolom, hogy a helyi lehetőségektől függően külön szorgalmazást érdemel és hosszabb távon mindenképpen az egységesítés irányába mutat a regionális (azon belül a kistáji) kutatások ügye, hasonlóképpen a városok (és történeti vonzaskörzetük) monografikus történeti feldolgozása. A községek múltját akár táji összefüggésben, akár pedig a típusjellegű (vagy éppen különös sajátosságú) kis- és nagyközségek esetében tervszerűbben volna jó feltárni az egyes megyékben. Ne a százéves kerek évfordulók vagy a kiadási költségfedezet előteremtése szabják meg, melyik településről készül községtörténeti monográfia, hanem a kutatás magasabb szintű igényei. Az egyes üzemtörténetek mellett át kellene térni a tájegységi ipartörténeti vagy településenkénti általános ipartörténeti feldolgozásokra. A mezőgazdasági szövetkezetek és állami gazdaságok történetéről mindinkább kiderül, hogy a szaktudomány nem a termelőegységenkénti „mélyfúrásoknak”, hanem a megyei vagy kistáji szintéziseknek tudná igazán hasznát venni. A művelődéstörténet szintén hasonló keretekben tudna leginkább újat hozni.

A helytörténet jövőbeni feladatait körvonalazva az eddigieknél nagyobb szerepet szánunk a komplex településtörténeti feltárásoknak. Ezek végeredményben a lokális történet minden lehetséges műfaját és ágazatát magukba foglalhatják, s jól illeszkednek a napjainkat foglalkoztató kérdésekhez.

Ságvári Ágnes kandidátus, a Fővárosi Levéltár igazgatója

Tény, hogy a helytörténet és a helyismeret a szocialista társadalom építésének, különösen a szocialista hazafiság és demokratizmus erősítésének, a közéleti feladatok ellátásában való fokozott részvételnek és a közgondolkodás fejlesztésének nélkülözhetetlen eszköze. Ami elsősorban érdekel bennünket – a helytörténetben csakúgy, mint az egyetemes történetben –, az a nép, annak anyagi és szellemi élete, intézményeinek és generációinak fejlődése. A múlt megismerése és megértése a helytörténészek számára sok okból döntő, maradandó élmény. Nemcsak azért, mert elmélyíti ragaszkodását a környezethez, hanem azért is, mert az urbanizáció modern korszakában saját szűkebb közössége életének is szerves részévé tudja tenni a tradíciókat. Munkájukat azért végzik, mert szembe akarnak nézni az étellel, értékesíteni

akarják emberi és állampolgári tapasztalataikat, s mert ösztönözni akarják környezetüket a családok, a település, az üzem valóságos megismeréséhez.

Nagyon fontos feladat a tömeges történeti tudatformálás: a helytörténeti ismeretek jól alkalmazott terjesztése nagyban hozzájárulhat a szocialista közgondolkodás kialakulásához, ha a népművelést és oktatást szerves egységként, egymás kiegészítőjeként fogjuk fel, nem felejtve, hogy e tevékenység hosszú időre szóló, nem kampányjellegű feladat. Az oktatási intézmények helytörténeti ismeretterjesztő munkásságától várjuk, hogy felkeltse a fiatal korosztályokban a helytörténet, azaz a „hely története” iránti érdeklődést. A szélesebb értelemben vett lakóhely – a város, község múltja, élete, berendezkedése – iránti érdeklődés a fiatalok tudatformálásának, a politikai demokratizmusba való bekapcsolásának eszköze lehet, ők viszont új szempontokkal, módszerekkel, a falu, a város szocialista korszakának szenvedélyes vizsgálatával hozhatnak új szintet a mozgásterembe. Éppen ezért külön gondot kell fordítani arra, hogy a helytörténet ne maradjon a szakemberek, valamint érdeklődő, de szükségyszerűen az idősebb korosztályhoz tartozó amatőrök belterjes ügye, hanem vonzóvá váljék a fiatalok körében is.

Külön jelentőséget kell tulajdonítanunk az üzemtörténet-kutatás ma még nem teljesen támogatott feladatainak. Az üzemtörténettel való sokoldalú foglalkozás szerves részét kell hogy képezze a helytörténeti tevékenységnek, a munkásosztály történeti kialakulása, életmódja kutatásának figyelemmel kísérése pedig nemzeti és mozgalmi területen is kiterjedtebb együttműködést és koordinált program kimunkálását igényli.

A helytörténet funkciójának megközelítéséhez befejezésül még egy megjegyzés: nem lehet történetet, különösen helytörténetet ismertetni, kutatni, írni személytelenül és szenvedély nélkül. Csak az lehet szenvedélyes bírálója a hibáknak, fogyatékosoknak, aki szereti és ismeri városát, faluját vagy üzemét és felelősnek érzi magát érte. A történetírói tevékenység elengedhetetlen része, hogy ismerje és értékelje a szocializmus építésének eredményeit, segítse a maga eszközeivel célkitűzéseinek megvalósulását.

A kutatás és ismeretterjesztés helytörténetként való elnevezése nem ment fel a napjainkban is élő és ható hagyományok, összefüggések keresése alól, inkább kötelez arra: „történeti távlatokra” hivatkozva sem engedhető meg semmiféle kitérés a közmúlt és a jelen vizsgálata elől.

A helytörténetírás színvonalának értékelése egy nagyobb tanulmány vagy akár egy konferencia tárgya lehetne, anélkül, hogy e kérdés részleteibe belemennénk, megállapíthatjuk: a helytörténetírás szép eredményeket ért el az elmúlt évtizedekben, ha volt is megtorpanás, folyamatában egészségesen fejlődik.

A színvonal további emelésében törekedni kell arra, hogy egyes települések történetét tágabb régiójukkal és az ország fejlődési folyamataival összefüggésben tárgyaljuk. El kell kerülni a szakszerűség, az érdekesség rovására is menő általánosságokat, tartózkodni kell a helyenként elburjánzott provinciális, szűk látókörű leírástól. A hely sajátosságait kell felmérnünk, *dokumentálnunk* és következményeit érzékeltetnünk. Szakítani kellene a közigazgatás-centrikus szemlélettel: nemcsak azért, mert a marxizmustól idegen szemlélet az, amely a gazdasági, társadalmi egységeket a változó hatalmi, közigazgatási intézkedéseknek és érdekeknek rendeli alá, hanem azért is, mert a közigazgatás-centrikus módszer erőszakosan megtöri a történetírás és a történeti gondolkodás számára fontos kontinuitást.

A helytörténet fogama objektíven meghatározható. Egy földrajzi egység, egy történetileg kialakult település, egy gazdasági vagy társadalmi céllal létesült közösség, sőt egy döntő korszakokban kialakult és a tágabb környezetére ható intézmény története is a helytörténet témakörébe sorolható. A történelem, a történetírás fogalom-

körébe nem kizárólag évszázadok vagy akár évtizedek történetének leírása vagy bemutatása tartozik bele: egy esemény, egy rövidebb korszak vagy akár valamely jelentős intézkedés elemzése is „történet”, s egy jól kiválasztott esemény értékelése, gondos leírása számos, történelmileg fontos összefüggést világít meg.

Igényeink nem egy emberre, nem is egy szakmára méretezettek. A mai korban már nagy tehetségű polihisztorok sem képesek a történeti-gazdasági folyamatok makro- és mikrovolumenű vizsgálatainak elvégzésére. Elengedhetetlen a helytörténeti tevékenység interdiszciplináris felfogása, mint ahogy feltétlenül szükséges a hivatásos és az „önkéntes” történészek alkotó együttműködése is.

A hivatásos és az önkéntes történészek együttműködésének számos lehetősége van: a forrásfeltárás, a forráskritika, a fundamentális művek megírása terén, a módszertani tanácskozás, a lektori segítség, esetenként kollektív munka formájában.

A helytörténeti tevékenységben jelentkező interdiszciplináris követelmény hangsúlyozását a városi élet történeti-társadalmi folyamatainak bonyolult dialektikája és – ami legalább ilyen fontos – a dialektika megértésének igénye teszi szükségessé. Gazdasági fejlődés és építéstörténet, műemlékvédelem és művészettörténet, városrendezés és technikai újítás, oktatás és szociológia, kultúrpolitika és közéletiség nem külön létező szférák, történetük sem érthető meg egymás nélkül. Arról nem is szólva, hogy az oktatásban is a komplex történelemfelfogás válik irányadóvá. Az interdiszciplináris jellegű kutatások mellett elengedhetetlen az összehasonlító módszer alkalmazása is.

Ehhez az eddigieknél hatékonyabb koordinálásra van szükség. A hagyományos módszereken (lektorálás, konzultálás, forrásmunkák értékesítése) túlmenően új módszerek is bevezethetők. Kísérletképpen például egy-egy témára vonatkozóan központilag összehasonlított kérdőívek használhatók fel. Ezzel a módszerrel biztosítható a gépi adatfeldolgozás adta lehetőségek kiaknázása, a helyi vonatkozású kutatások, a „mélyfúrások” lehetősége, a megalapozott összehasonlítás perspektíváinak helyes alkalmazása.

Érdekes lenne széles körű vitát folytatni a tájegységek, régiók egységes szempontú történeti feldolgozásának lehetőségéről, ezzel kapcsolatban természetesen egy-egy tájegység kereteinek pontos meghatározásáról. Kialakítható a hasonló struktúrájú települési egységek modellje, azok történeti és szociológiai vonatkozásainak törvényszerűsége.

Jó vitákkal kellene orientálni a forráskiadványok, monográfiák munkálatait. A két szervesen összefüggő területnek, az országos és regionális történetírásnak az összehangolásával történeti irodalmunk konkrétabbá, élőbbé és egyúttal átfogóbbá válhatna.

A decentralizáltság már ma látható következménye a nagy fontosságú tematikus, országos gyűjtések hiánya, olyanoké pl., mint ami annak idején a földreformról készült. A kínáló lehetőségek sorából egy példa: a népi rendszer kezdeteiről alkotott képünk, számos intézkedés indítéka és kihatása mindaddig nem lesz világos, amíg a forradalom törzsgárdájának politikai és szociális összetételéről, helyi vezetőiről nincs „statisztikánk” és „tishti címtárunk”: a forradalmi átalakulás mélységének pontos ismerete feltételezné pl. a „munkáskáderek” kiválasztásának, állami-gazdasági funkciókba állításának és pályájuknak a nyomon követését is.

A helytörténeti tevékenység szerves része a népszerűsítés. Az eredmények megismertetése és elfogadtatása, azaz a történeti gondolkodású közvélemény teremtése sem kisebb feladat, mint egy-egy választott téma aprólékos feltárása és publikálása. A történelmi ismeretek terjesztése a történetírással egyenrangú élethivatás, amellyel százak, ezrek történeti gondolkodása s vele életfelfogása formálható.